

שרידי ארמון דוד המלך בירושלים

כמחווה לברית הידידות שנכרתה בין דוד המלך לבין חירם מלך צור, בנו הפיניקים ארמון חדש לדוד בירושלים. לברית זו נודעה חשיבות רבה, שכן צור באותם ימים שימשה מרכז לסחר חובק עולם. על רקע זה ניתן להבין איך קיבלה בניית הארמון משמעות סמלית של הכרה בעצמאות ממלכת ישראל ובירושלים בירתה. בניית הארמון שימשה סימן גם למפנה במעמדו של דוד עצמו, כמסופר בשמ"ב ה', יב: "וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל".

העיר הנכבשת

דוד המלך כבש את ירושלים היבוסית שהייתה מיושבת מזה אלפיים שנים. העיר השתרעה על שטח של כ-35 דונמים, בראש גבעה מוקפת משלושת עבריה גיאיות עמוקים. נקודת החולשה ההגנתית של העיר הייתה בצדה הצפוני, שממנו ממשיך רכס הגבעה להתרחב לעבר העופל והר הבית. תוואי הביצורים הצפוניים של העיר עבר במקום המותן הצרה ביותר של פני הרכס, שרוחבה כ-60 מ'. מצודת העיר שנבנתה ככל הנראה בראש הרכס על גבי מסד מלאכותי גדול ממדים, הקנתה משנה תוקף לעוצמה ההגנתית של ביצורי העיר מצפון וייתכן שהיוותה בעצמה את הביצור העיקרי של העיר.

בחפירות הארכאולוגיות שנערכו בעיר דוד לסירוגין החל משנות העשרים של המאה העשרים, נחשף קטע מזרחי של המסד שנבנה כמבנה מילויים עצום. שיטת הבנייה של המסד הייתה קירות שתי וערב שנבנו לאורך ולרוחב המדרון ויצרו מעין 'ארגזים' שאותם מילאו באבנים.

שיטת בנייה זו היא שהביאה את קתלין קניון, הארכאולוגית הבריטית שחפרה בשטח זה של עיר דוד, להציע שאת מבנה המילויים יש לזהות עם המילוא המוזכר בתנ"ך. הזהות בין המילוא ובין מבנה המילויים נראית מתאימה לא רק בגלל השם

* שמונה שנים חלפו מאז הצעתי לראשונה היכן יש לחפש את שרידי ארמונו של דוד המלך בעיר דוד, ומאז לא נעשה דבר בעניין זה וההצעה בעינה עומדת (א' מזר, 'שרידי ארמון דוד המלך בירושלים - מחקר בארכיאולוגיה מקראית', בתוך: א' פאוסט [עורך], **חידושים בחקר ירושלים**, דברי הכנס השני, רמת גן 1996, עמ' 20-9. ובאנגלית: E. Mazar, 'Excavate King (David's Palace)', *BAR* 23/1, 1994, pp. 50-58).

'מילוא', דהיינו מילוי, שמתאים ביותר למבנה הארגזים הממולאים, אלא גם בשל המיקום המתאים לתיאור התנ"ך את המילוא כאתר בעל חשיבות אסטרטגית רבה ביותר בעיר דוד (מל"א ט', טו; י"א, כו-כח; דה"ב ל"ב, ה, ועוד) המילוא כבר היה קיים בירושלים היבוסית כאשר כבש אותה דוד (שמ"ב ה', ט; דה"א י"א, ח). המלכים בירושלים, החל מימי שלמה המלך, המשיכו לחזק ולבנות את המילוא שכלל הנראה נותר בעל חשיבות אסטרטגית רבה עד סוף ימי הבית הראשון.

הארמון של דוד

לאחר שנכבשה ירושלים מידי היבוסים התגורר דוד במצודת העיר שנודעה כ'מצודת ציון' (שמ"ב ה', ז, ט). המצודה שימשה לו במקום ארמון. הבניין הממלכתי היחיד שהוקם בירושלים בימי דוד, היה הארמון החדש שבנו עבורו בני בריתו הפיניקים (דה"א י"ד, א). בניית הארמון סימנה נקודת מפנה גם בעיני הפלשתים, אויבי דוד, שראו בפעולה זו הכרזת עצמאות מתגרה שעליה לא יכלו להבליג. בשלב זה עלו הפלשתים למלחמה על דוד: "וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד וישמע דוד וירד אל המצודה" (שמ"ב ה', יז). הפלשתים חנו בעמק רפאים הסמוך לירושלים ומשם הם תכננו את מתקפתם. כאשר שמע דוד עד כמה הם קרובים, הוא ירד אל המצודה. אין סיבה להטיל ספק בדיוק התיאור המקראי של המצב. יש להניח אם כך שדוד שהה בארמונו החדש שאך זה הושלמה בנייתו, וכאשר שמע על בוא הפלשתים ירד אל המצודה. מכאן שארמון דוד נמצא במקום גבוה יותר מן המצודה, שאלה ירד דוד. ניתן גם להניח שהארמון לא היה מבוצר דיו כדי לעמוד בפני מתקפה מלחמתית ישירה, ולפיכך העדיף דוד להתבצר במצודה עד יעבור זעם.

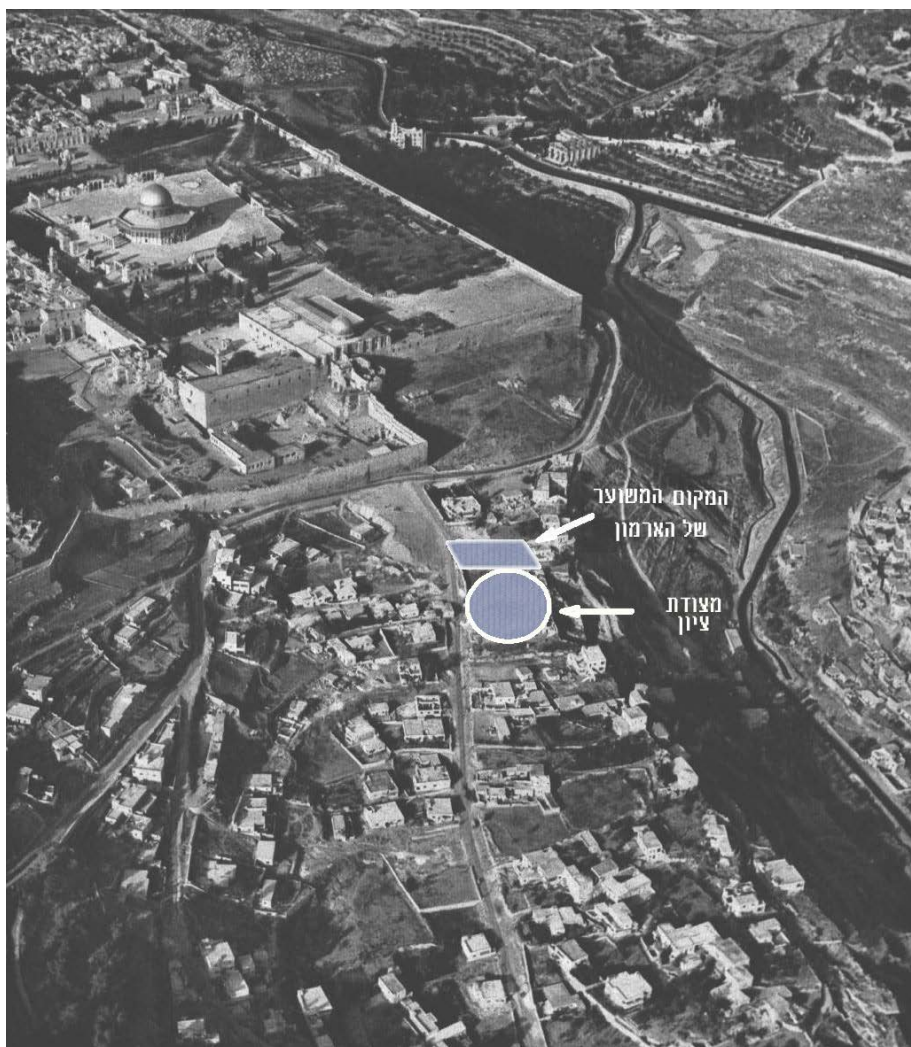
נשאלת השאלה היכן למעשה עמד הארמון. אין חולקים על זיהוי מקום המצודה במקום הנישא ביותר הסמוך לגבולה הצפוני של עיר דוד, כמתואר לעיל. מנקודת מבט טופוגרפית כל מקום על הגבעה מצפון למצודה היה גבוה ממנה, בעוד שמנגד כל מקום מדרום למצודה היה נמוך ממנה. כיוון שמקום המצודה היה סמוך לגבולה הצפוני של העיר, הרי שהארמון החדש היה חייב להימצא מצפון למצודה ולפיכך מחוץ לגבולה המבוצר של העיר. באופן רגיל היינו מצפים שארמון המלך יימצא במקום מוגן בתחום ביצורי העיר, והנה עומדים אנו בפני מצב שונה הדורש הסבר מיוחד.

מה יכול היה לגרום לבניית הארמון החדש מחוץ לחומת העיר?

כאשר דנה קניון בשאלת מיקום הארמון החדש היא נאלצה לשער שהיה זה ארמון קטן במיוחד שלבנייתו פונה שטח קטן בתוך העיר הצפופה. יש לזכור שבעיית צפיפות האוכלוסין בעיר רק גברה עם כיבושה בידי דוד שהוסיף על תושביה עוד מאות מאנשיו.

שרידי ארמון דוד המלך בירושלים

בפני דוד עמדה כעת בעיית שיכון משפחתו ואנשיו בתוככי העיר המבוצרת, וקשה אפוא לתאר איך ניתן היה בתנאים שכאלה לפנות מקום, קטן ככל שיהיה, לבניית ארמון חדש. אם אכן החליט דוד לבנות את ארמונו החדש מחוץ לחומת העיר, היה זה ודאי סמוך למקום המצודה שיכלה לספק לארמון הגנה מדרום, בעוד המדרונות התלולים של הקדרון ושל הגיא המרכזי סיפקו לו הגנה ממזרח וממערב (ראה איור מספר 1). נותרה אם כן בעינה בעיית הביצור מצד צפון.

איור מספר 1: עיר דוד והר הבית במבט לכיוון צפון. השטח המסומן בעיגול הנו מקומה המשוער של מצודת ציון והשטח המסומן במעוין הנו מקומו המשוער של ארמון המלך דוד.

יש להניח שמבנה הארמון עצמו היה מבוצר דיו ויכול היה לעמוד בדרישות הביטחון השגרתיות, אבל לא יכול היה להיחשב חזק דיו לשמש מקום מבטחים בשעת מלחמה. ואמנם כאשר עלו הפלשתים למלחמה על דוד, הוא עזב את ארמונו וירד אל המצודה. מצב עניינים זה שבו הארמון לא היה מוגן דיו, ודאי היה אמור להיות זמני, אך שינויו התמהמה עד לימי שלמה. ניתן לשער שלמצב עניינים זה מתכוון הכתוב: "...שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו" (מל"א י"א, כז).

מאפייני הארמון החדש

סביר להניח שהארמון החדש שבנו הפיניקים עבור דוד נבנה בסגנון פיניקי. מהו סגנון בנייה פיניקי של ארמון בן המאה העשירית לפנה"ס? הארמון שבנו הפיניקים עבור שלמה המלך יכול להבהיר שאלה זו, אף שלא שרד ורק תיאור קצר שלו נותר בידינו (מל"א ז', א-ב). בניסיונות שעשו חוקרים שונים לשחזר את תכנית ארמון שלמה לאור הטקסט המקראי ולאור המקבילות הארכאולוגיות מאותו פרק זמן, נמצא שהמקבילות הקרובות ביותר נמצאות בממלכות הצפון שבהן תכנית הארמון הטיפוסי הייתה מטיפוס הידוע כ'בית חילני' המאופיין על ידי חזית עמודים. לדעת דוד אוסישקין, ההולך בעקבות חוקרים אחרים, המקבילה הקרובה ביותר היא הארמון מטיפוס דומה שנבנה על ידי שלמה המלך במגידו. ארמון זה המסומן בחפירות כבניין 1723, נבנה אף הוא על ידי אותם אמני בנייה פיניקיים שבנו עבור דוד ועבור שלמה את ארמונותיהם בירושלים (ראה איור מספר 2).

סביר להניח שהבנאים הפיניקים חזרו והשתמשו באותן תכניות בנייה בערים השונות שבהן בנו. לדעת אוסישקין, ארמון 1723 במגידו השייך לשכבה המיוחסת לימי שלמה (שכבה VA-IVB), הנו דוגמה מוקטנת של ארמון שלמה בירושלים המבוססת על אותה תכנית אב אדריכלית.

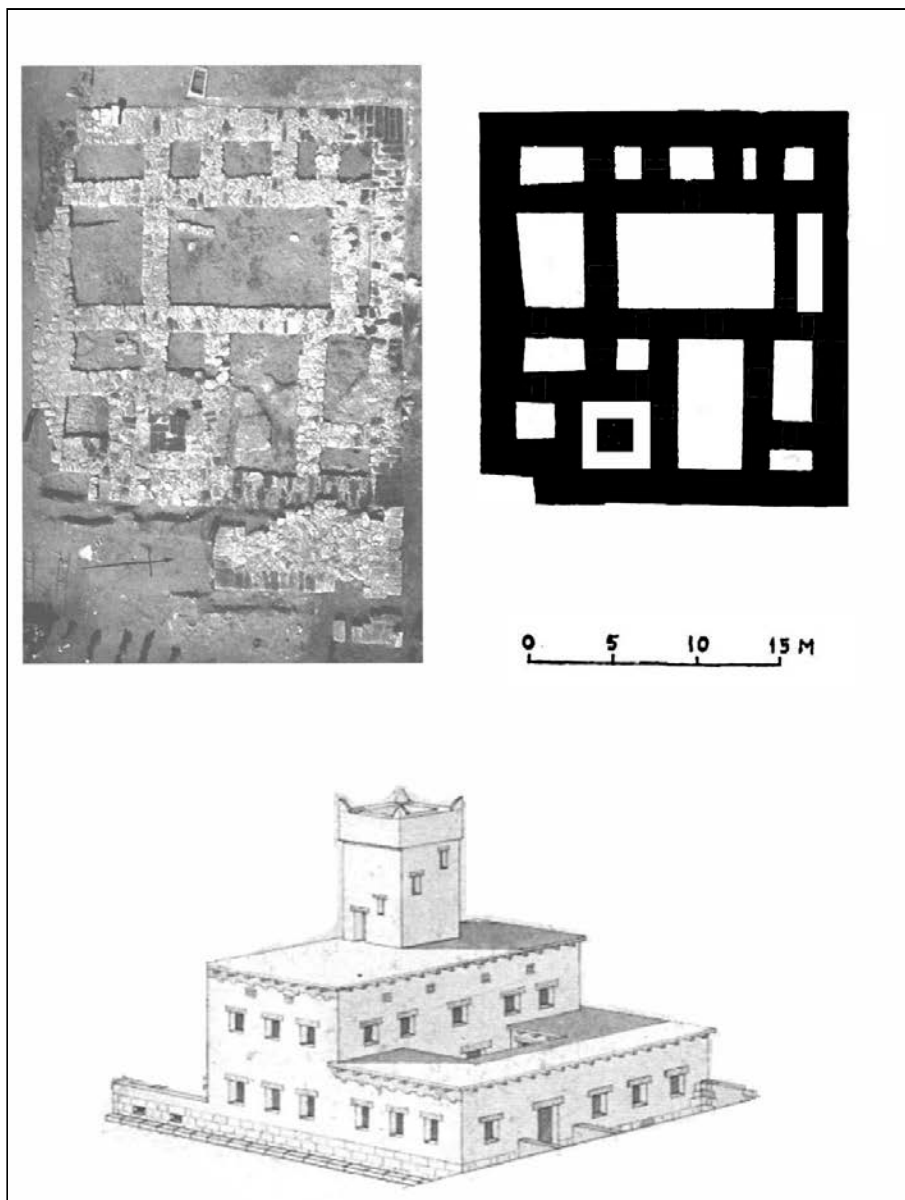
באותו אופן ניתן להציע שארמון שלמה בירושלים הנו דוגמה מוגדלת של ארמון דוד בעיר דוד. כמו כן ניתן לצפות שארמון 1723 וארמון דוד יהיו דומים מאוד או אפילו זהים בתכניתם ובממדיהם.

ארמון 1723 במגידו

מן הארמון שרדו רק היסודות המלמדים על תכניתו הבסיסית של המבנה. תכנית השחזור של הארמון המוצעת על ידי אוסישקין מתבססת כאמור על מקבילות לארמונות מטיפוס 'בית חילני'. לפי הצעתו נכנסו אל הארמון דרך חדר כניסה שבחזיתו עמדו ככל הנראה שני עמודים. דרך אולם זה נכנסו לאולם נוסף, הגדול בחדרי הארמון, ששימש כחדר הכס. סמוך לאולם הגדול נמצאה חצר גדולה מוקפת חדרים. לבניין היו שני חדרי מדרגות שהובילו לקומה העליונה.

שרידי ארמון דוד המלך בירושלים

ארמון 1723 הוא ארמון מצודה רבוע ומידותיו: 23x21.5 מ'. יסודות הארמון נמצאו עמוקים מאוד, בנויים אבני שדה גדולות שהוקצעו רק במקומות שנראו לעין. מספר האבנים ששרדו ממבנה העל של הבניין מעידות על כך שנבנה אבני גזית מסותתות היטב ונאות למראה.

איור מספר 2: שרידי ארמון 1723 במגידו - תכנית ושחזור לפי החופרים (Megiddo I 1939).

שרידי ארמון דוד בחפירות הארכאולוגיות

בשנת 1962 חפרה קניון את ריבוע AXVIII הנמצא בסמוך ומצפון לשטח G של חפירות יגאל שילה בעיר דוד, למרגלות המגדל הצפוני שבחומה החשמונאית. בריבוע זה חשפה קניון את הסלע הטבעי של הגבעה, שנחצב בתלילות כמצוק, ולמרגלותיו מפולת אבני גזית. במפולת התגלתה גם כותרת פרוטו-איאולית, אופיינית לבנייה ממלכתית פיניקית (המאות ה-10-6 לפנה"ס). אורכה של הכותרת 1.3 מ', רוחבה 43 ס"מ, גובהה 63 ס"מ, והיא הדוגמה היפה ביותר מטיפוס זה שנמצאה בישראל (ראה איור מספר 3). בראשית שנות השמונים נתגלו אבני גזית נוספות בחפירות של שילה, בשטח הסמוך לחפירת קניון. לאור ממצאי חפירתה הגיעה קניון למסקנה שעל ראש הגבעה מעל המצוק עמד מבנה ממלכתי חשוב מאוד.

על ראש הגבעה מעל המצוק חפרה קניון את שטח H, ומצאה את שרידיו של אותו מבנה ממלכתי חשוב. יסודות המבנה בנויים על הסלע ומאפייני הבנייה שלו דומים לבנייה ממלכתית מן המאות ה-10-9 לפנה"ס, כפי שנחשפה באתרים כחצור, מגידו ושומרון. קניון סברה שחשפה קטע של חומת מגן מטיפוס 'חומת סוגרים', שנבנתה כאן בממדים מוקטנים על ידי שלמה המלך.

הבנה מחודשת של שרידי הארמון

גודלם הקטן במיוחד של החדרים שנחשפו על ידי קניון מצביע על כך שהם אינם שייכים לחומת סוגרים, אלא לחדרים הקטנים סביב החצר המרכזית בארמון.

איור מספר 3: הכותרת הפרוטו-איאולית מחפירות קניון בריבוע AXVIII בעיר דוד.

שרידי ארמון דוד המלך בירושלים

סידור כזה של חדרים נראה היטב בתכנית של ארמון 1723 במגידו, ולפיכך ניתן להסיק שקניון חשפה בחפירתה בשטח H את הפינה הצפונית-מזרחית של ארמון דוד. כשפרסמה את מאפייני הבנייה בשטח זה, כתבה קניון שבחפירותיה כאן נחשפו שרידים של בניין חשוב ביותר שככל הנראה היה בעל אופי הגנתי ושנבנה בשלב מאוחר של קיומה של העיר היבוסית או בשלב קדום של השלטון הישראלי.

כאמור, קניון הייתה מודעת היטב לבעיה שעמדה בפני דוד המלך ביחס למיקום ארמונו החדש בתוך תחומי העיר היבוסית הצפופה ולפיכך הציעה שממדי ארמונו שנבנה בתוך העיר, היו קטנים במיוחד. האפשרות שהארמון נבנה בסמוך אך מחוץ לתחומי העיר המבוצרת כלל לא עלתה על דעתה. הדבר מפתיע באופן מיוחד לאור העובדה שאת שרידי המבנה הממלכתי-הגנתי מתקופה זו, שאותו הגדירה כמבנה חשוב מאוד, חשפה היא עצמה בחפירתה בסמוך, אך מחוץ לתוואי הגבול הצפוני של העיר היבוסית.

התנאים העומדים לרשותנו כיום לחפור ולגלות את שרידי ארמון דוד המלך בעיר דוד טובים מאי פעם, שכן השטח האמור רשום כאדמת מדינה ואין עליו מבנים כלשהם.

ביבליוגרפיה

- K. Kenyon, *Excavations in Jerusalem - 1962*, PEQ 95, 1963, pp. 7-21.
- K. Kenyon, *Digging Up Jerusalem*, London 1974.
- R.S. Lamon & G.M. Shipton, *Megiddo I*, Chicago 1939.
- E. Mazar & B. Mazar, *Excavations in the south of the Temple Mount. The Ophel of Biblical Jerusalem*, Qedem 29, Jerusalem 1989.
- Y. Shiloh, *The Proto-Aeolic Capitals and Israelite Ashlar Masonry*, Qedem 11, Jerusalem 1979.
- Y. Shiloh, *Excavations at the City of David I*, Qedem 19, Jerusalem 1984.
- D. Ussishkin, 'King Solomon's Palace and Building 1723 in Meggido', *IEJ* 16, 1966, pp. 174-188.
- Y. Yadin, 'Solomon's City Wall and Gate at Gezer', *IEJ* 8, 1958, pp. 80-86.